

NEKE GEOPOLITIČKE I GEOSTRATEŠKE ZNAČAJKE SVJETSKOG MORA I SREDOZEMNOG BAZENA¹

PRISTUP. U okvirima suvremenih međunarodnih političkih odnosa i globalne geostrategije pitanja koja se tiču svjetskog mora u cjelini ili njegovih manjih i zatvorenih dijelova općenito, sve su značajnija, teža, i sve opterećenija napetostima koje slijede iz izuzetnog razvoja vojno pomorske moći sve većeg broja država. A kako se u navedenim pitanjima očito radi o političkom, vojnom i teritorijalnom (geografskom i lokacijskom) kompleksu, sigurno je da se i geopolitičke i geostrateške komponente u ocjeni suvremenih odnosa snaga na moru moraju smatrati posebno značajnim. U skladu je to, dakako, i sa osnovnom definicijom ovih dviju disciplina — dok je prvu moguće odrediti kao učenje koje predstavlja nacionalističkim, velikodržavnim ili blokovskim interesima opterećena gledanja političke geografije (inače geografske orijentacije u studiju politike), dotle drugu definira značajka povezanosti između strateških i geografskih sadržaja, tj. rasporeda kopna i mora, rasporeda strateških sirovina, geografske lokacije općenito i slično.

U dnevnom tisku i javnom životu oba se pojma sve češće i gotovo svakodnevno upotrebljavaju, što je i posve razumljivo u politiziranoj svakodnevici; pri tome, njima se uvijek, s jedne strane, želi ukazati na vezu s onim političkim za koje je razumljivo da mora biti situirano i utjecano osobinama nekog konkretnog geoprostora, i s druge strane, tim se terminima želi naglasiti povezanost vojnostrateških aspekata i geografske (prostorne, teritorijalne stvarnosti — u svakoj onoj prilici kada se radi o lokaciji između antagonističkih sila, ulozi tamponskog značaja, okruženju, opasnostima od teritorijalnog širenja i nekim drugim vojnim aspektima, termini geopolitika i geostrategija primjereni su, razumljivi i prirodni. Njihovo je javljanje danas posve spontano i izvan strogo profesionalne i specijalističke sfere. Posebno učestalo javlja se termin geopolitika, koji više ne predstavlja nikakav odium što je bilo i moguće razumjeti zbog njegovog vezivanja uz nacističku doktrinu teritorijalnog

Radovan Pavić: »Neke geopolitičke i geostrateške značajke svjetskog mora i Sredozemnog bazena«

¹ Ovaj napis čini cjelinu sa već ranije objavljenim radom o nekim aspektima regionalne geopolitike Mediterana (R. Pavić: »Suvremeni odnosi snaga u Sredozemlju — prilog poznavanju regionalne geopolitike«, Politička misao, Zagreb, FPN, br. 4/1968, str. 671—689).

osvajanja, tj. zauzimanja životnog prostora. Pri tome posebno treba naglasiti određene teritorijalne komponente vezane uz geopolitički i geostrateški termin i međunarodne političke odnose. Dovoljno je u tom smislu ukazati na relacije Jugoslavije i Italije — najdublje razlike u različitim sferama života (razlike kapitalističkog i socijalističkog društvenog uređenja, vojnoblokovska pripadnost i nesvrstanost, pripadnost Zajedničkom evropskom tržištu odnosno položaj izvan evropskih trgovačkih organizacija, povijesne razlike između ofenzivnosti i defenzivnosti), nisu zaprekom za ostvarivanje vrlo povoljnih jugoslavensko-talijanskih odnosa; navedene ih razlike ne mogu poremetiti; ali, najdrastičniji poremećaji mogući su onda ako se postave neka granična i teritorijalna pitanja, u ovom slučaju oko tzv. zone B; tek takva teritorijalna, a time i geopolitička pitanja mogu časovito i naglašeno poremetiti povoljne odnose izgrađivane godinama.^{2,3}

* * *

Izuzetno opsežnu i složenu problematiku vezanu uz geopolitičke i geostrateške osobine svjetskog mora, bilo na razini onog općenitog bilo regionalnog, nemoguće je šire eksplicirati u ovakvom napisu — zato će se ovdje tek naznačiti neke osnovne sadržaje u okviru nekoliko kraćih teza, koje drugima i u drugoj prilici mogu poslužiti kao osnovica i orijentacija za temeljitija i dublja razmatranja.

Značenje maritimizacije u svjetskoj povijesti

Od XVI. stoljeća nadalje svjetsko se more s pravom smatra jednim od najtemeljnijih činilaca u razvoju čovječanstva.⁴ Evolucija svjetske povijesti, što u ovom slučaju znači proces formiranja i razvoja država i pojedinih imperija, podrazumijeva i odgovarajući odnos ovih teritorijalnih cjelina prema kontinentalnoj odnosno maritimnoj orijentaciji i traženju osnovice egzistencije i moći u kontinentalnoj odnosno maritimnoj sferi, ili u obje ako se radi o državnim tvorevinama globalnog značenja. U navedenom smislu maritimizaciju treba definirati i kao proces i kao stajalište po kojem je za postizanje političko-gospodarske afirmacije i prevlasti velikih država i imperija najznačajnije oslanjanje na komponentu maritimnosti — u tom je smislu potrebno navesti primjer Heartlanda,⁵ te geostrateški neosvojive evroazijske kontinentalne jezgre, koja unatoč veličini, gospodarskim izvorima, jakim ekspanzivnim demografskim impulsima u prošlosti i vojnoj sigurnosti pred osvajačima, nije mogla postati i teritorijalna baza jedne velike državnosti, nije se mogla razviti kao prostor i organizacija s ulogom središta i inicijativnih i organizacijskih impulsa središnjeg značenja. Upravo suprotno, tokom povijesnog razvoja, a pogotovo od XVII. st., kao središta jačih državnosti izdvojile su se rubne primorske

^{2,3} O suvremenim geostrateškim značajkama svjetskog mora vidi više u radu :L. W. Martin: »The sea in modern strategy« — F. A. Prager, N. York, 1967.

⁴ »Problemi Mediterana u suvremenoj međunarodnoj situaciji i pomorska orijentacija SR Hrvatske« — iz diskusije dr V. Brajkovića na savjetovanju u Splitu 9. i 10. studenog 1971. god.

⁵ Pojam koji označava kontinentalne dijelove u svijetu najveće eurokonstatacija ima u slučaju SSSR-a sve manje značenje.

zone koje su zbog svog maritimnog položaja i mogućnosti koje maritimitet otvara za uključivanje u globalni život, postale težišta državnih organizacija. Iz ovih rubno položenih dijelova kontinenta širili su se državni teritoriji prema unutrašnjosti bez obzira da li se radilo o starijoj kolonijalnoj ili novijoj samostalnoj fazi razvoja. Uzimajući u obzir tri glavna sudionika — Rusiju, Indiju i Kinu — lako je uočiti rubni karakter njihovih životnih težišnih prostora⁶ u odnosu na kontinentalnu jezgru Heartlanda; valja uočiti njihov rubni i maritimni položaj (Indija i Kina) koji ih je rano uveo u svjetske globalne odnose, a također i rubni položaj stare Rusije — centri moći u ovim prostorima nastojali su proširiti se prema kontinentu. Pri tome kontinentalnost stare Rusije nimalo ne zbunjuje i ne potire značenje maritimne komponente, budući da se i u njezinom slučaju radi o vjekovnoj težnji za pomorskom afirmacijom pri čemu je današnje postizanje ranga svjetske sile najbitnije povezano s njenom vojno-pomorskom snagom. Pored toga, rubni i primorski dijelovi Evroazije bili su u svjetskim razmjerima uvijek i gospodarski značajniji; iz svega lako se zaključuje da je maritimni aspekt svjetske povijesti postao značajniji i prevladao nad onim kontinentalnim, i da je primorski prsten oko evroazijske kontinentalne jezgre na neki način bivao sve »povjesniji« od njegove kontinentalne baze. Iako, i te kako značajni demografski impulsi u prošlosti, koji su dolazili iz kontinentalne unutrašnjosti (mongolski, turski), imali su manje značenje od mletačkog, britanskog i drugih maritimnih gospodarskih i političkih imperija.

Nadalje, značenje maritimizacije jasno se manifestira i u činjenici da se o globalnim odnosima u svijetu moglo početi govoriti tek od vremena kada je pomorski promet povezao sve dijelove globusa, i vojno-političko-gospodarskim implikacijama najviše pridonio pojmu svjetske međuvisnosti. Tek s pomorskim prometom i širenjem prekomorskih kolonijalnih prostora moglo se, od sredine XIX. st., početi govoriti ne više samo o originalnoj nego i globalnoj geostrategiji. Daljnji proces maritimizacije, s posebnim naglaskom na valorizaciju obalske zone (litoralizacija), nastavak je rano započetog trenda, koji postaje sve izrazitijim — zato o tome sve više vode računa ne samo primorske zemlje nego i one s kontinentalnom lokacijom.

Porast geostrateškog značenja svjetskog mora i uopće jačanje procesa militarizacije.

Nekoliko navedenih napomena koje slijede imaju prvenstveno dvojak karakter: prvo, da pokažu da će, unatoč novoj eri pregovaranja i ulozi nesvrstanih u svijetu i izuzetnim postignutim uspjesima, unatoč pregovorima o razoružanju i slično, proces militarizacije svijeta biti nastavljen, i da će međunarodni odnosi dalje biti izuzetno opterećeni problemima vojne moći, ravnotežom straha općenito, i stanjem »ni rata niti mira«. Sasvim je sigurno da će se trka u naoružanju i općenito i na moru i dalje nastaviti, i vrlo je vjerojatno da apsolutni primat u dogled-

⁶ U suvremenim uvjetima (od vremena II svjetskog rata naročito) ova

no vrijeme neće pripasti ni jednoj strani.^{6a} Zato treba posebno podsjetiti da je do eksplozije najjače bombe u povijesti (studen 1971. god. na otoku Amčitka), koju su izvršile SAD, došlo neposredno poslije najavljenih posjeta predsjednika Niksona NR Kini i SSSR-u, mirotnog puta predsjednika Tita u SAD, Kanadu i V. Britaniju, i u vrijeme općih nada u eru pregovaranja; drugo, ove će napomene ukazati na činjenicu da će upravo svjetsko more biti ono poprište na kojem će se militarizacija svijeta i posebno manifestirati.

U suvremenim odnosima snaga u svijetu, i to u najširem globalnom smislu, predstavljaju svjetsko more i blizi (»zemljin«) svemir⁷ najnovije i još jedine preostale zone koje mogu poslužiti kao pozornica gdje valja izboriti prestiž, steći vojnu, ali i političku prednost, koja onda može biti faktorom ugrožavanja i dubokih kontinentalnih područja. A ako se radi o pomorskoj komponenti nužno je upozoriti da je u pitanju zona dubokog mora od preko 500 odnosno 1000 m, koja se u suvremenim prilikama — a slično treba za razliku od kozmosa očekivati i na dulji rok — može smatrati izuzetno sigurnom i zaštićenom. Zemljin svemir, morska površina, i još više podmorje, i posebno duboko more posljednji su »frontieri«⁸ koji još dolaze u obzir u globalno-geostrateškim razmatranjima. Zato je razumljivo da će značenje i snaga vojnomaritimnog kompleksa i dalje rasti i to kod svih država i brže nego u slučaju kontinentalne komponente.

Zbog konačno prevladavajućeg shvaćanja i svijesti o nemogućnosti totalnog raketno-nuklearnog svjetskog obračuna nužno je bilo vratiti se idejama klasične globalne geostrategije, koje su razvijane u posljednjih 80-tak godina, što ujedno znači ponovno shvatiti svjetsko more kao jedan od najbitnijih čimbenika u današnjoj globalnoj geostrategiji. Iako se često, i s pravom, ističe da novo doba u mnogočemu, prvenstveno po likvidaciji kolonijalnog sistema, predstavlja prekid sa XIX. st., treba istaknuti da je u globalnoj geostrategiji moguće pratiti kontinuitet nekih geostrateških zasada posve na način XIX. st., što posebno dolazi do izražaja u nekim maritimnim komponentama.

U daljnim razmatranjima treba naglasiti da, unatoč nastojanjima i »nastojanjima« oko razoružanja, daljnja i sve jača militarizacija svijeta predstavlja proces u kojem nije moguće uočiti ništa drugo doli njegovog daljnjeg jačanja; a taj će proces biti nastavljen iz više razloga: prvo, on može poticati gospodarski razvoj i rješavati krizne gospodarske situacije održavajući u uvjetima izuzetne potrošnje i proizvodnju i odgovarajuću zaposlenost i životni standard, barem za neke određene i najmoćnije društvene slojeve i snage; drugo, opći proces militarizacije i vojnih prijetnji sa strane Zapada, izazivanje incidenata, politika prisutnosti, iskrcavanja i intervencije, uloga okruženja i slično, imaju i jedan posebni zadatak i svrhu; naime, insistirajući

^{6a} V. Grbac: »Koezistencija superflota« (»Vjesnik«) od 12. 11. 1971.)

⁷ Pod pojmom »blizog« ili »zemljinog« svemira podrazumijeva se prostor između Zemlje i Mjeseca.

⁸ »Frontier« označava dinamičnu granicu, zonu različite širine u koju mogu prodirati i različiti suvereniteti, među kojima jedan konačno prevladava.

na osjećaju svjetske nesigurnosti, posebno nesigurnosti Istoka, a da se iza toga ne moraju kriti i stvarne prijetnje, nužno se izaziva proces razvoja vojne ekonomike i na gospodarski siromašnijem Istoku, koji bi sigurno znatan dio svojih investicionih mogućnosti radije usmjerio jačanju gospodarskog, a ne vojnog potencijala; međutim, zbog osjećaja svjetske nesigurnosti Istok je prisiljen jačati svoju vojnu snagu zapuštajući time u znatnoj mjeri gospodarsku sferu, što onda Zapadu može poslužiti kao izvanredan primjer u ideološkoj borbi i za stjecanje političkih poena na međunarodnoj sceni, definirajući socijalizam kao društvo siromaštva, i umanjujući time njegove izgleda kao mogućeg modela svjetskog društvenog razvoja; t r e ć e, militarizacija pruža naročito povoljne uvjete za održanje i afirmaciju državnog i birokratskog aparata,⁹ jer stalno ukazivanje na vanjsku vojnu opasnost omogućava održanje takvih birokratskih i državnih struktura čiji su povlašteni položaj i nepovredivost garantirani njihovom ulogom u spriječavanju agresije prema vlastitom teritoriju i pružaju »zaštite« i drugima u ostalim djelovima globusa; a sigurno je da se na tezi o vanjskoj opasnosti mogu za održanje vlasti prikupiti značajni poeni; ako vanjske opasnosti i potrebe da se zaštićuju drugi ne bi bilo, birokracija i militaristički krugovi naprosto bi ih izmislili; prvenstveno ovim snagama pogoduje stanje svjetske napetosti, »stanje ni rata niti mira«, budući da im osigurava egzistenciju. Također, treba naglasiti da primitivnom i ograničenom mentalitetu vojna afirmacija najviše odgovara i svakako je najprihvatljivija, ili bolje rečeno, gotovo jedino moguća, jer za svoju afirmaciju primitivizam nema velikog izbora — ne stoje na raspolaganju znanost, umjetnost, kultura, humanizam, gospodarski razvoj ili slično; ali zato može raspolagati silom i moći; č e t v r t o, militarizacija svijeta bit će nastavljena i iz razloga jer se »politika prisutnosti« i »okruženja« kao i odgovori na tu politiku jedino na temelju militarizacije mogu osnivati i uopće egzistirati; p e t o, svjetsko more predstavlja na globusu još jedino slobodno i nezauzeto područje, neobično pogodno za demonstraciju moći; naime, demonstracija moći u svemiru isuviše je skupa, nedovoljno vidljiva, sve manje spektakularna i samo povremena; za razliku od toga svjetsko more i flote pružaju daleko veće mogućnosti; š e s t o, unatoč izuzetnom razvoju avionskog prometa i kvalitativno i kvantitativno, logistika u interkontinentalnim i svjetskim razmjerima može se temeljiti samo na pomorskoj komponenti, budući da air — lift i zračni mostovi, inače idealno rješavajući pitanja brzine, ne mogu odgovoriti potrebama dugotrajnijeg kontinuiranog i masovnog transporta;¹⁰ s e d m o, svojom pokretljivošću i dislociranošću, flote kao svojevrsne pokretne baze nisu ranjive kao uporišta na kopnu i lakše mogu izbjeći totalni nuklearni udar; pored toga, budući da nisu fiksirane na tuđa kopna, one su i politički teže ranjive — a očito je da napuštanje baza na kopnu mora utjecati na jačanje flota i opću militarizaciju svjetskog mora; — o s m o, budući da Zapadu u odgovarajućem vremenu očito predstoji povlačenje sa azijskog kopna, sve veću

⁹ Misli se tu, dakako, na velike sile o kojima militarizacija svijeta prvenstveno ovisi.

¹⁰ Iako značajno iskustvo, za suvremeno enormno narasle potrebe, berlinski zračni most može biti zanemaren.

će i dugoročniju ulogu i značenje dobivati prikontinentalni otoci (primjerice, Tajvan), što će samo naznačiti značenje i interkontinentalnih pomorskih pravaca i neposrednih okolnih mora oko niza otoka; i konačno — de veto, budući da će opseg prekomorske svjetske trgovine i nadalje rasti i da će se više uključivati sve veće količine strateških sirovina, bit će to također uzrokom militarizacije svjetskog mora, zbog potreba koje nameće zaštita trgovačke mornarice.

Za spomenuti proces militarizacije, a u skladu sa navedenim aspektima, razumljivo je da će se on prvenstveno odvijati na moru i to poglavito iz dvaju razloga: kopno je zajedno sa raketnim balističkim i orbitalnim arsenalom već toliko saturirano da se daljnji razvoj u kvantitativnom smislu pokazuje besmislenim, međutim, važniji je jedan drugi momenat, tj. činjenica da moć na moru ima i drugo manifestaciono i demonstraciono značenje, moć na moru lakše se pokazuje, moguće ju je dislocirati po čitavom globusu, najbitniji je faktor za održanje i ispunjavanje politike prisutnosti koja se, za one sile koje nemaju udaljenih vojnih baza na tuđim teritorijama, može temeljiti jedino na autonomnosti velikih flotnih sastava (SSSR). Ispoljavanje snage na moru pogodan je oblik ispoljavanja snage neke države općenito i iz razloga što se na moru, kao slobodnoj površini bez međusobnog ugrožavanja granica i teritorija, može lakše, izazivanjem i težih incidenata, ali nikada sa ozbiljnijim posljedicama, centrirati pažnju svjetskog javnog mnijenja na određena pitanja međusobnih političkih odnosa.

Značenje svjetskog mora u porastu je i iz razloga što je sve veći broj zemalja pripadnika tzv. Kluba 200 milja, koje jedan od svojih osnovnih pomorskih interesa vide u znatnom proširivanju opsega teritorijalnog mora i to čak na 200 milja širine. S tim u vezi, navedene države moraju jačati svoje flote sastave i u današnjoj inicijalnoj fazi, kada navedene širine nisu još općenito priznate, a također, isti će slučaj biti i kasnije s obzirom na potrebu vršenja kontrole tako širokog graničnog područja. Razumljivo je također, da će mogućnosti različitih incidenata biti sve veće zbog osporavanja spomenute širine, a da će se posebna pitanja postaviti u vezi s činjenicom da se međunarodni tjesnaci mogu naći u okviru novih granica proširenog teritorijalnog mora.

Uz navedeni proces militarizacije svijeta i probleme vezane uz proširenje teritorijalnog mora i interes za podmorje, razumljivo je da je i na svjetskom moru općenito moguće očekivati daljnje narastanje napeposti; ali — pri tome valja posebno naglasiti jednu od najvažnijih vojno-političkih činjenica za razvoj međunarodnih odnosa — posve se opravdano smatra da ograničeni rat, isključivo na moru, danas ne treba smatrati mogućim.

U općem procesu militarizacije svjetskog mora nije moguće zaobići niti jedan faktor koji će u budućnosti imati i te kako naglašeno svjetsko značenje — radi se o činjenici da će u skladu s razvojem svoje gospodarske i vojne moći na svjetsko more sigurno krenuti i NR Kina. Ta činjenica prirodno će i sama po sebi pridonijeti militarizaciji svjetskog mora, pri čemu ne treba zaboraviti da će opći stupanj militarizacije po-

rasti i iz razloga što će od strane postojećih pomorskih sila također na pojavu NR Kine kao nove vojno-pomorske države biti potrebno odgovoriti.

Globalna geostrategija i svjetsko more

Proces sve izrazitije maritimizacije svijeta općenito, pored rezultata i nada koje se polažu u eru pregovaranja, i proces njegove daljnje militarizacije, koji za svoju pozornicu sve više uzima svjetsko more, nameću potrebu da se barem najkraće ukaže na značenje maritimne komponente u globalnim geostrateškim odnosima.

Začeci ideja globalne geostrategije mogli su se, s jedne strane, početi razvijati tek onda kada su shvaćanja o jednom jedinstvenom i povezanom svijetu postala zaista opće prihvaćena, dok je, s druge strane, veliku važnost imao razvoj država s tolikom koncentracijom ekonomske i političke moći koja je mogla poprimati i svjetske razmjere i ambicije. Zato razvoj ideja globalne geostrategije upravo i pada u vrijeme kraja XIX. st. — tada je već formiran svjetski ekonomski sistem i jasno je izražena veza industrijskih i kolonijalnih sirovinskih zemalja. Tehničke mogućnosti (parobrod i transkontinentalne željeznice) omogućile su relativno brze i sigurne veze između svih dijelova svijeta i, što je možda najvažnije, stvorene su takve političke tvorevine koje su raspolagale teritorijima u gotovo svim dijelovima svijeta (Britanska zajednica naroda), a počele su se razvijati i države koje su kao krajnji cilj imale uspostavljanje svoje svjetske dominacije (Njemačka). Razumljivo je da su se sada — govoreći o problemima geostrategije, moći i sl. — mogli uzimati u obzir samo globalni svjetski odnosi.

Pri tome od posebnog je značenja da neke od najvažnijih začetaka novijih globalno geostrateških ideja nalazimo u onih autora (A. T. Mahan s kraja XIX. st. u SAD) koji su, baveći se utjecajem pomorske moći na povijesni razvoj, posebno naglašavali značenje svjetskog mora za sticanje vojne i političke prevlasti globalnog značenja. Među šest osnovnih globalno-geostrateških zasada koje znače teritorijalnu ekskalaciju prema svjetskoj moći (1. vladanje istočnom Evropom, 2. vladanje Heartlandom, 3. vladanje svjetskim otokom, 4. vladanje Rimlandom, 5. vladanje svjetskim morem i posebno dubokim morem, 6. vladanje zemljinim svemirom), jasno je vidljivo da su barem dvije (4. i 5.) pomorskog karaktera.

Odnosi snaga imali su uvijek, a imaju i danas, jednu bitnu geografsku dimenziju. Uvijek su na određen način teritorijalizirani, bilo da su interesi usmjereni prema nekom većem teritoriju direktno, prema nekim točkama odlučnog strateškog ili ekonomskog značenja, ili posredno preko pojedinih interesnih sfera.¹¹ U različitim historijskim razdobljima afirmacija moći imala je i kopno i more kao svoju moguću bazu. Međutim, tek u relativno novijem dobu od vremena velikih geografskih otkrića, more postaje osnova za formiranje zaista svjetske moći, dok je njezina ranija afirmacija imala uvijek ili kontinentalnu bazu (potamski, rimski, arapski, mongolski, turski imperij), ili se maritimna moć ograničavala

¹¹ Gotovo da i nije potrebno podsjećati da su praktički u svim ratnim sukubima u povijesti, ili u posljedicama takvih sukoba, bila uključena i teritorijalna pitanja. I tzv. politika prisutnosti, politika otvorenih vratiju i slično, imaju također teritorijalnu komponentu.

samo na manje dijelove mora (antička Grčka), ili samo na određena povijesna razdoblja (Arap i Normani do XI. odnosno XII. st., Turska do Lepanta 1571. god.), nakon čega se neke od najvećih državnosti definiraju kao izrazito kontinentalne (arapska, turska, ruska, francuska u doba Napoleona). I tek će do kraja XV. st. za formiranje velikih imperija značajno postati i svjetsko more. S tim u vezi je i prva geopolitička podjela svijeta — 1494. god. (dakle samo dvije godine nakon otkrića Novog svijeta) na španjolsku i portugalsku interesnu sferu, po kojoj j Novi svijet uz izuzetak dijela Brazila pripao Španjolskoj, dok su Afrika i najveći dio Azije prepušteni Portugalcima.¹²

Faze u razvoju formiranja svjetske ravnoteže sila u odnosu na kontinentalni ili maritimni oslonac mogu se rezimirati u slijedećem: 1) mora su znatno ranije postala prostori na kojima se željelo ostvariti svjetski dominij; težnja vladanja morima nametnula se zbog potrebe povezanosti s velikim kolonijalnim carstvima. Tada se razvija niz usputnih uporišnih točaka, što je predstavljalo uvod u formiranje vojno-pomorskih baza i suvremenu »politiku prisutnosti« karakterističnu danas ne samo za SAD, nego donekle i za Sovjetski Savez; 2) *krajem XIX i početkom XX st. predviđalo se skoro ostvarivanje ravnoteže kontinentalne i maritimne moći*; 3) suvremena se faza karakterizira prvenstveno dvjema bitnim značajkama — prvo, kombinacijom kontinentalne i maritimne moći, što znači da će najjača svjetska sila postati ona koja će uz kontinentalnu bazu Heartlanda, raspolagati i jakom mornaricom — što će omogućiti utjecaj i izvan zone Rimlanda^{12a} — prednosti SSSR-a ovdje su očite; i drugo, karakterizira se procesom litoralizacije¹³ koji morskim obalama danas daje izuzetno značenje kao glavnim fasadama svjetske gospodarske aktivnosti i suradnje. Neki od sukoba poslije II svjetskog rata locirani su tako da također nose pečat procesa litoralizacije (Grčka, Malaja, Koreja, Vijetnam).

Navedene osobine o odnosima kopnene i maritimne moći jedan su od glavnih sadržaja ideja globalne geostrategije. Osnovne teze globalne geostrategije, pod kojom prve nstveno podrazumijevamo odnose velikih sila shvaćene u prostornom, geografskom i geopolitičkom smislu, prvi put je u svojoj modernoj formi prezentirao britanski političar i geograf H. Mackinder,^{13a} početkom ovog stoljeća. Međutim Mackinder je imao i vrlo značajnih prethodnika — *kao najvažniji ideolog teorije pomorske moći ističe se Amerikanac A. T. Mohan.*¹⁴ Za njega je vladanje morem dominantan oblik svjetske moći i odlučan faktor u međunarodnim odnosima.

¹² Granice portugalskog sektora obuhvaćale su najveći dio Starog svijeta, dio Brazila i Australije između približno 40° zapadne i 140° istočne dužine.

^{12a} Pojam Rimlanda odnosi se na zonu primorskih zemalja koje okružuju euroazijsku kontinentalnu jezgru.

¹³ Litoralizacija je proces naročito značajan poslije II svjetskog rata. On predstavlja koncentraciju gospodarskih djelatnosti i stanovništva na morskim obalama, koje svojom životnom dinamikom postaju najvažniji dijelovi svijeta.

^{13a} H. Mackinder (1861—1947) afirmirani britanski političar i geograf, autor čuvenih teza o teritorijalnim aspektima formiranja svjetske moći.

¹⁴ T. Mahan (1840—1914) admiral i američki pomorski historičar, koji je svojim radovima bitno utjecao na vanjsko-političku i pomorsku orijentaciju SAD u razdoblju od 1890—1910. godine.

položaj, obala i vjerojatna teritorija. Makar je krajem 1940-ih bio najvažniji zastupnik afirmacije pomorske moći i formiranja vojnih baza. U to vrijeme SAD su se već afirmirale i na pacifičkoj obali, pa je prijelaz i na svjetsko more bio daljnji logičan korak.

Ove najkraće izložene ideje globalne geostrategije u potpunosti vrijede i danas, pogotovo što se tiče Rimlanda kao zone okruženja i sukoba, u čemu i odgovarajuća mora imaju odlučujuće značenje. Osnovna geostrateška definicija Rimlanda svodi se na činjenicu da je to zona u kojoj su se u posljednjih stotinjak godina odigrali svi najvažniji sukobi svjetskog značenja, pogotovu I. i II. svjetski rat, i koja i danas predstavlja područje suprotnih interesa, napetosti i sukoba između onih sudionika čija su savezništva orijentirana prema silama kontinentalne unutrašnjosti ili onima prekomorskog karaktera — kolos kopna i levijatan mora sukobljuju se i danas na obali tj. u zoni Rimlanda. Već je Mahan opravdano smatrao da prostor Heartlanda ne može biti vojno razbijen od strane maritimnih sila, zbog čega su prirodna pozornica sukoba kontinentalne i maritimne moći postali Rimland i svjetsko more.]

Iako je, od sredine 1950-tih do sredine 1960-tih godina, izgledalo da će zbog nove interkontinentalne i eventualno orbitalne raketne tehnike, klasične globalno geostrateške ideje morati biti znatno revidirane ili čak i napuštene, kasnijim je razvojem, koji je isključio opći nuklearni sukob, bilo jedino moguće vratiti se, unatoč bitnim promjenama u sferi taktike, na postavke klasične globalne geostrategije u kojoj je more imalo odlučno značenje; tako je i danas, samo u još izrazitijem vidu i to prvenstveno iz dvaju razloga: prvo, duboko more predstavlja na globusu još jedini zaštićeni sigurni prostor, a takva će karakteristika biti izgleda i dugoročnijeg karaktera, i drugo, nova militarizacija svijeta ima more kao svoju najvažniju pozornicu.

Klasična je globalna geostrategija na moru uzimala u obzir prvenstveno kontrolu bližih obalnih područja, tjesnaca i zatvorenih mora. Međutim, novije mogućnosti uvjetuju da je u okvir globalno-geostrateških interesa postupno ušlo čitavo svjetsko more; njega danas mogu efikasno kontrolirati praktički samostalne flote neovisno o kopnenoj podršci (kao svojevrsne »pokretne baze«) koje su, uz kontrolu u zraku, danas najvažniji faktor »politike prisutnosti«, kojoj teže obje svjetske supersile. Svjetsko je more, dakle, danas već praktički posve ušlo u globalne geostrateške odnose i na njemu se teško mogu naći izolirani i sigurni prostori — to vrijedi čak i za one polarne zone koje su pokrivene ledom, s obzirom da nuklearne podmornice plove i ispod ledenog pokrivača. Svjetski geostrateški odnosi na moru mijenjaju se također i iz razloga što je sve veći broj zemalja koje nastoje zone teritorijalnog mora proširiti i na 200 morskih milja.

Navedeno jasno ukazuje da površina Zemlje i na kopnu i na moru danas više nije mjesto koje se može odlikovati izolacijom ili strateškom sigurnošću.

nošću. Budući da kopno pripada pojedinim državama, ostaju na zemljinoj površini samo dublji dijelovi mora, dakako ispod kontinentalnog slaza, koji se mogu smatrati sigurno zaštićenima i danas još praktički izvan domašaja efikasne kontrole. Uzevši ovdje u obzir kontinentalni prag i kontinentalni slaz očito je da se to odnosi na dubine od preko 200 m i sa neodređenom dubinskom granicom.

Dakako, pri tome je nužno podsjetiti da vladanje svjetskim morem nije samo sebi svrhom nego da ima za cilj ostvarivanje mogućeg oslonca za prodor prema kopnu (u prošlosti to je jasno potvrđeno kolonijalnom fazom, osnivanjem vojnih kontinentalnih baza u skladu sa politikom prisutnosti, traženjem savezništava na poluotočnim dijelovima kontinenta koji su prirodno jače orijentirani prema moru) preuzimanjem vojnih i političkih »obveza« koje se mogu realizirati prvenstveno u odnosu na primorske države i slično.

Povodeći se za postavkom da u suvremenim prilikama svjetske militarizacije mora postaje sve važnijim poprištem, nužno je naglasiti još nekoliko momenata značajnih za razvijanje i ocjenu odnosa snaga, uloge i značenja mora i flotnih sastava: prvo, u suvremenim prilikama nisu mogući ograničeni ratovi na moru, a flotni su sastavi sve važniji zbog djelovanja i u dubljim dijelovima kopna, što slijedi iz njihovog raketnog naoružanja; drugo, flote kao pokretne baze umanjuju značenje kontinentalnih lako ranjivih uporišta na stranim teritorijima, a svojom pokretljivošću i mogućom raštrkanošću lakše izbjegavaju sveopćem nuklearnom udaru. Pri tom, najveće ofenzivno značenje imaju podmornice naoružane SLBM¹⁵ projektilima, a podmornička flota općenito postaje sve važnijim dijelom ratnih mornarica, budući da u dubokom moru može naći praktički posvemašnju zaštitu; treće, u uvjetima mira ratne mornarice jedan od najvažnijih činilaca *deterrent-a* i *containment-a*, u doba rata ili kasnije najvažniji faktor *retaliation* koncepcije;¹⁶ četvrto, unatoč izuzetnim troškovima, nosači aviona zadržat će i dalje svoje značenje, prvenstveno zato jer su politički neranjivi, tj. predstavljaju vojne baze na tuđem kopnu, a i vojno su manje ranjivi jer su teže pristupačni diverzijama s kopna.

Suvremena geostrateška podjela svjetskog mora

Navedena analiza općih globalno-geostrateških karakteristika,^{16a} koja se nedvojbeno mora temeljiti i na maritimnoj komponenti, jasno ukazuje i na potrebu potanjeg definiranja geostrateških karakteristika pojedinih dijelova svjetskog mora. Tako uz postojanje slobodnog i nepodijeljenog mora, valja, prije svega, upozoriti na zatvorene morske baze, iako i oni čine dio svjetskog slobodnog mora njihovoj zatvorenosti

¹⁵ SLBM — »Submarine launched ballistic missiles« (balistički projektili koji se ispaljuju sa zaronjene podmornice u pokretu).

¹⁶ Termini *deterrent-a* (zastrašivanja), *containment-a* (zadržavanja), *retaliation-a* (odmazda, prijetnja odmazdom) predstavljaju neke od osnovnih pojmova koji se koriste u objašnjavanju svrhe i zadataka pojedinih dijelova oružanih snaga u okviru globalno-geostrateških razmatranja.

^{16a} Za bolje upoznavanje općih geostrateških karakteristika svjetskog mora dobro može poslužiti knjiga L. W. Martin-a: »The sea in modern strategy« (Institute for strategic studies, F. A. Praeger, N. York, Washington 1967.).

bitno pridonose neke prirodnogeografske karakteristike, (razumljivo je pri tom, da se i pojam tjesnaca razlikuje u sferi fizičke geografije i pomorskog prava) — zbog svoje uzine ili lokacije otoka i otočnih skupina na najvažnijim točkama tjesnaca takva se zatvorena mora doista mogu efikasno zatvoriti flotnom (posebno podmorničkom) zračnim sastavima, ili mitskim barazama; to znači, da je tako u izoliranim bazenima moguće mobilizirati znatne dijelove protivničkih oružanih snaga, a budući da se radi o flotnim sastavima, to ujedno znači i imobilizaciju izuzetno kvalitetnog dijela protivničke oružane sile.

U osnovnoj geostrateškoj podjeli svjetskog mora moguće je izdvojiti nekoliko karakterističnih akvatorija koji odgovaraju općoj globalnoj geostrateškoj podjeli suvremenog svijeta u skladu sa osnovama HR teorije.¹⁷ Ona i u suvremenim uvjetima još uvijek predstavlja osnovu za razumijevanje svjetskih geostrateških odnosa i to iz razloga što se sa razvojem svijesti o nemogućnosti općeg raketnog i interkontinentalnog nuklearnog obračuna i svjetska vojna misao potpuno vratila nekim klasičnim geostrateškim zasjedama, u kojima pitanja relacije kopnene i maritimne moći, rasporeda kontinentskih i morskih površina, pitanja okruženja, glavnih svjetskih operacijskih pravaca i slično, čine neke od nezaobilaznih sadržaja. Dodirujući ovdje samo pomorsku komponentu, u navedenim pitanjima nužno je ponajprije izdvojiti: a) tzv. apsolutna zapadna mora — među njima se na prvom mjestu ističu Karibi i Meksički zaljev; nakon Kubanske krize ovdje je ostvarena apsolutna vojna prevlast SAD; b) kao odgovarajući pendant apsolutnim zapadnim morima nije moguće navesti primjere tako isključivo apsolutno istočnih mora, iako bi se dijelovi sovjetskog arktičkog bazena mogli uvelike približiti toj definiciji; nadalje, postoji c) more Rimlanda,¹⁸ što implicite znači da će to biti i najvažnije more napetosti i mogućih sukoba i najvažnije područje suvremene ali i perspektivne militarizacije — u takva mora treba ponajprije ubrojiti Klasični evropski Mediteran i Indijski ocean, a zatim i Baltičko sredozemlje, Crno more, neke dijelove arktičkog bazena i Japansko more; konačno, kao d) treba izdvojiti ostalo svjetsko more.

U skladu s ovakvom podjelom svjetskog mora, prirodno, odmah se izdvajaju i neki naročito značajni i ključni prostori koji se odnose na pojedine države kontinentalnog smještaja, otoke ili morske prolaze — takvo ključno značenje u globalnim razmjerima imaju Island, Beringova vrata i sjevernokanadsko otočje, koji zatvaraju Arktički bazen; nadalje, Južnoafrička republika, Sueski kanal i indonezijski tjesnaci koji kontroliraju pristupa Indijskom oceanu; posebno značenje imaju otoci i mora koji na najneposredniji način sudjeluju u okruženju evroazijskog komunističkog bloka; i na kraju osvrćući se na Mediteran posebice, nemoguće je zaobići geostrateško i političko značenje Malte, pogotovo u vezi njezinog sukoba s organizacijom NATO pakta i bitne uloge u sprječavanju

¹⁷ Tzv. HR, odnosno Heartland-Rimland teorija o postojanju i sukobu kontinentalne i maritimne moći, osnovni je aspekt klasične globalne geostrategije.

¹⁸ Razumljivo je pri tom da »more Heartlanda« ne može postojati.

pristupa sovjetskoj floti zapadnom dijelu Sredozemlja (svojevrsnom zapadnjačkom jezeru), gdje je lociran i Alžir, značajan zbog svoje prosovjetske orijentacije i vojno pomorske baze Mers-el-Kebir, koja je nezaobilazan faktor o kojem se u pomorsko-geostrateškom smislu mora voditi računa i na Istoku i na Zapadu.

Neki regionalni primjeri (Island, Indijski ocean, angloamerički arktički bazen)

Spomenuvši, između ostalog, i pojedine oceane kao nova područja militarizacije i neke otoke kao ključne točke u suvremenim globalnim geostrateškim odnosima, potrebno je na njihove osobine barem najkraće ukazati. Prije svega, izuzetno važno mjesto zauzima Island, čiji je opći geografski položaj i te kako opterećen širim geostrateškim značenjem, prirodno, više u okviru globalnih interesa Zapada nego li svojih vlastitih. Lociran u prolazu između Grenlanda, s jedne, i Velike Britanije i Norveške, s druge strane, gdje se još nalaze Faroersko i Shetlansko otočje, Island predstavlja glavnu zapadnjačku teritorijalnu bazu koja kontrolira izlaz sovjetske flote iz arktičkog bazena, u kojem se kod Murmanska nalazi jedna od najvažnijih sovjetskih pomorskih baza. U globalne geostrateške odnose Island, prirodno, nije ušao na osnovi vlastitih svjetskih interesa i ciljeva, nego u sklopu onih koji predstavljaju preokupaciju velikih sila Zapada. U toku svoje duge povijesti Islandu je uspijevalo da nikada ne bude poprište evropskih ratova. Od godine 1918. zanosio se idejom i statusom neutralnosti, što se, razumljivo, pokazalo neodrživim u uvjetima II. svjetskog rata — tako su se već 1940. god. na otoku (iako nepozvani) iskrcali Britanci, da bi 1941. god. i SAD osnovale ovdje svoju bazu, a 1949. god. došlo do inkorporiranja Islanda u organizaciju NATO pakta. Pri tome geostrateško je značenje Islanda ostalo stalno podjednako — on kontrolira pristup Velikoj Britaniji, sjeverozapadnoj Evropi, Angloamerici, i zatvara sovjetski arktički bazen. Doduše, zbog tehničkog razvoja otok više nije neophodan kao usputna avionska baza, ali je zadržao trajno značenje za kontrolu pomorskih pravaca između Sjeverne Amerike i Evrope u sjevernom dijelu Atlantika i kao točka odakle je lako kontrolirati kretanje sovjetske flote u ovom akvatoriju.

Drugi regionalni primjer koji treba ilustrirati novu geostratešku ulogu vezanu uz morske bazene odnosi se na novi proces militarizacije Indijskog oceana; međutim, iako je njegovo značenje neprijeporno veliko, nije ga moguće promatrati na onako predimenzioniran način kao što je to bio slučaj krajem XIX. st. tj. u inicijalnoj fazi razvoja globalno geostrateških zasada, prema kojima se smatralo da će onaj tko kontrolira Indijski ocean gospodariti i Azijom, ili da će se u njegovim vodama rješavati sudbina svijeta. Proces militarizacije ovog prostora rezultat je nekoliko činilaca: prvo, Indijski ocean još uvijek je »slobodno« i nezauzeto more, što znači da i ono mora postupno biti uključeno u taj proces; drugo, ono se definira kao dio mora Rimlanda, zbog čega, prirodno u principu izaziva istovremeni interes i istočnog i zapadnog bloka; treće, izuzev Australije, Mozambika i Južnoafričke republike, Indijski je ocean okružen državama koje su sve prošle kolonijalnu fazu, zbog čega su razum-

ljivo uključene i u okvir neokolonijalističkih nastojanja kojima ispoljavanje snage na moru također predstavlja uporišni faktor; četvrto, zbog previđenog povlačenja Britanaca iz zone istočno od Sueza, ostaje ovdje svojevrsna »power vacuum« zona koja prirodno mora biti sačuvana za Zapad; i konačno, peto, zbog pakistanskih nagovještaja o mogućnostima napuštanja CENTO i SEATO pakta i općenito slabosti Pakistana kao saveznika zbog sukoba njegovog istočnog i zapadnog sektora nužno je pretvoriti Indijski ocean u »vlastito« more u mjeri u kojoj je to najviše moguće; a u postizavanju tog cilja mogu bitno pridonijeti osnivanje vojnih baza (na otoku Diego Garcia), patroliranje flota, što dulje održavanje zatvorenosti Sueskog kanala, koji za SSSR ima izuzetno značenje i, naročito, tjesnaca u Indoneziji i pomorskog puta ispred obala Južnoafričke republike, koja će, s obzirom na doduše vrlo spori ali ipak neustavljivi proces potpunog kolonijalnog oslobađanja Afrike (Mozambik itd.), za Zapad imati sve veće geostrateško i političko značenje.

U skladu sa procesom militarizacije Indijskog oceana, nužno je pored baze Diego Garcia, locirane oko 2000 km od indijskog kopna, ukazati i na potencijalnu važnost Ceylona za globalne geostrateške odnose. Lociran u Rimlandu, Ceylon se nalazi upravo ispred one njegove kopnene fasade koja ne obiluje otocima, dakle, niti odgovarajućom teritorijalnom osnovicom, što bi u slučaju prozapadnjačke orijentacije njegovog režima bilo pogodnom osobinom za uključivanje u sistem okruženja koji čine zapadni vojni paktovi oko evroazijske kontinentalne mase i komunističkih zemalja. Međutim, nedostatak teritorijalnih baza i nesvrstanost u politici (Indija, Ceylon) uzrokom su da je zapadnjačko okruženje ovdje prekinuto, odnosno da se može održavati samo pokretnim flotnim sastavima. Naveden je i razlog zbog kojeg je političkoj orijentaciji Ceylona nužno pridavati tako veliko značenje.

Izložene karakteristike moguće je učiniti znatno jasnijima usporedbom sa karakteristikama okruženja oko azijskog kopna između južnog Vijetnama i sjevernog Japana — naime, ispred ovog se dijela Azije nalazi niz većih ili manjih otoka koji svojim geografskim položajem i političkom orijentacijom režima idealno odgovaraju ulozi zapadnjačkog okruženja (Filipini, Tajland, Okinava, Japan).

Među novim morima, za koja također postoje jasne pretpostavke za skoru i temeljitu militarizaciju, nalazi se i onaj dio arktičkog bazena položen sjevernije od obala Aljaske — naime, navodno su ovdje na sjevernoaljaskom šelfu pronađena neka od najvažnijih svjetskih nalazišta nafte, što odmah, dakako, podrazumijeva i potrebu i nužnost što potpunijeg vojnog osiguranja i ove zone i pomorskih pravaca kroz sjevernokanadsko otočje do Atlantika.

Sovjetski savez i svjetsko more

Afirmacija Sovjetskog saveza kao pomorske države prvorazrednog značenja jedna je od najvažnijih novih strateških karakteristika poslije II svjetskog rata; ali — tek je poslije kubanske krize SSSR zaista odlučno i definitivno zakoračio na svjetsko more. Pri tome Sovjetski Savez ostvaruje u odnosu na druge pomorske sile — prvenstveno u odnosu na SAD

— znatne geostrateške prednosti, među kojima je, primjerice, moguće nekoliko i posebno izdvojiti: prvo, jedini je SSSR ostvario gotovo idealnu kombinaciju vojne snage temeljene na geostrateškim prednostima dijela evroazijskog Heartlanda i participacijom na svjetskom moru. Time je u biti, ujedno stekao i uvjete za narušavanje opće globalne ravnoteže snaga, budući da je ostvarivanje ravnoteže u pomorskoj komponenti značilo, u uvjetima prednosti koje pruža kontinentalni Heartland, poremećivanje općih svjetskih odnosa snaga; međutim, takvu je činjenicu nužno prihvatiti, budući da se ona temelji na prirodnim komparativnim prednostima Sovjetskog saveza; drugo, zahvaljujući kontinentalnoj izoliranosti Heartlanda i težoj pristupačnosti u baltički i crnomorski bazen, u odnosu na strane flote, bitna je geostrateška prednost Sovjetskog saveza predstavljena činjenicom relativne izolacije i udaljenosti nekih njegovih vitalnih gospodarskih područja od moguće opasnosti s mora. Najizloženiji je svakako Daleki Istok, ali se njegovo ekonomsko značenje još ne može uspoređivati sa onim u zapadnim ili centralnim dijelovima države; i treće, uz navedene defenzivne prednosti, nezaobilazne su i one ofenzivnog karaktera — naime, svojom podmorničkom flotom (onom autonomnom ili iz baza na Dalekom Istoku, lociranim sjevernije od Japanskog otočja, ili onima kod Murmanska) naoružanom nuklearnim SLBM projektilima, moguće je relativno lako približiti se vitalnim gospodarsko-populacijskim fasadama SAD (Kaliforniji na zapadnom i Megalopolisu na istočnom obalnom pročelju).

Iako pitanje Sovjetskog saveza i Mediterana zaslužuje i posebnu raspravu,¹⁹ i na ovom je mjestu nužno ukazati bar na neke najosnovnije karakteristike — među njima svakako se na prvom mjestu ističe težnja Rusije i SSSR-a da se probiju u Rimland i izvan njega, i da dopru do jednog toplog i nebritanskog mora. Međutim, današnji uspjeh sovjetske afirmacije u Sredozemlju može biti samo polovičan, i to iz razloga jer je i Sredozemlje ipak samo patvoreno more, pogotovo u onom smjeru koji za Sovjetski Savez predstavlja jedan od osnovnih interesa tj. u smjeru Indijskog oceana (preko Sueskog kanala); ostaje, dakako, još i put preko Gibraltara, ali ni on nije »njegov«, jer prirodnogeografske karakteristike ovog tjesnaca omogućavaju efikasno zatvaranje u okviru klasičnog rata (a sva su ova razmatranja samo na taj vid i ograničena); za Sovjetski savez kao pristup Indijskom oceanu, preostaje samo put iz arktičkog bazena oko Evrope i Afrike — a težinu problema koji se s tim u vezi javljaju nije potrebno posebno isticati.

Još početkom 1960-tih godina mogao se sredozemni bazen smatrati za svojevrsni zapadnjački Mare Nostrum. Međutim, suvremene su prilike posve drugačije i odraz su ne samo općeg sovjetskog vanjsko-političkog jačanja poslije II svjetskog rata, nego i nastojanja iz prošlosti — Rusi su s uspjehom prodirali u Mediteran 1770., 1798. i 1827. god; poslije II svjetskog rata Sovjeti su tražili uporišne točke u tjesnacima, da bi se od početka 1960-tih godina zaista afirmirali kao sredozemna pomorska sila,

¹⁹ Više o tome vidi u citiranom radu (R. Pavić, *Politička misao*, Zagreb, 4/1968.)

iako u vrlo teškim i skupim uvjetima egzistiranja, zbog nepostojanja pravih i vlastitih nego jedino uslužnih i, dakako, tuđih pomorskih baza. A upravo je to i razlogom zašto je navedeni sovjetski interes za bazu Mers-el-Kebir izazivao na Zapadu toliku pažnju.²⁰

Regionalna geostrategija i sredozemni bazen

Ova opća razmatranja o svjetskom moru nužno je protegnuti i na sredozemni bazen, područje u kojem je proces militarizacije u posljednjim godinama naročito izražen. Kao jedno od najtipičnijih mora Rimlanda, a ujedno u svijetu i najveći unutrašnji posve zatvoreni bazen, Sredozemlje je nužno moralo privući interes i Istoka i Zapada što predstavlja bitan čimbenik njegove militarizacije. Pored toga, njegovu geostratešku važnost naglašavala je i činjenica da se ovdje našao i jedan prokineski partner (Albanija), i da se na njegovoj južnoj fasadi nalazi niz novooslobođenih država koje svojim raznolikim savezništvima, orijentiranim bilo prema Istoku ili Zapadu naglašavaju već spomenutu principijelnu angažiranost velikih sila diktiranu općim karakteristikama Rimlanda.

Iako Evropu u cjelini karakteriziraju dva sredozemna bazena, baltički i mediteranski, razumljivo je da neusporedivo veće značenje ima prostor klasičnog Mediterana, jer upravo on ima karakter međukontinentalnog mora — kontakt sa Afrikom i politički i gospodarski je izuzetno značajan; nadalje, Mediteran je ujedno i more Blistoka, što znači da se samo preko Mediterana Evropi mogu približiti opasnosti vezane uz jedno žarište napetosti svjetskog značenja definirano izraelsko-arapskim sukobom, dok ništa slično ne postoji u bazenu Baltika; nadalje, pomorski promet na Baltiku nema takvo prometno značenje kao na Sredozemlju, a važnost njegovih tjesnaca i kanala i u prošlosti i danas nije usporediva sa ulogom i važnošću Gibraltara i Sueza. I gospodarske karakteristike, s obzirom na proizvodnju nafte u afričkim mediteranskim zemljama, ukazuju na veće značenje klasičnog Sredozemlja. U političkom smislu u ovom aspektu postoji određena sličnost sa Baltikom s obzirom na nesvrstanih država na njegovim obalama; ali — valja pripomenuti da u ovom aspektu postoji određena sličnost sa Baltikom s obzirom na neutralnost Švedske i specijalni vanjskopolitički položaj Finske. Pored toga, neke države na Mediteranu (među onima novooslobođenim) daleko su politički ambicioznije u međunarodnim političkim odnosima i imaju daleko veće značenje da budu centri okupljanja i da općenito vrše jači međunarodni utjecaj. Zatim, na Baltiku ne postoje takvi otoci koji bi, bilo zbog svojih težnji nesvrstavanju i nezavisnijoj vanjskoj politici, bilo zbog dvojstva etničkog sastava, izazivali onakve probleme kao što to vrijedi za Maltu ili Cipar. Posebno treba naglasiti i postojanje najznačajnije razlike — na Baltiku ne egzistiraju takvi istureni saveznici Istoka i Zapada, čije podržavanje predstavlja jednu od najvažnijih preokupacija velikih sila u suvremenim međunarodnim političkim odnosima (Izrael i Arapi); i konačno, uspoređujući ova dva sredozemna bazena isključivo s vojno stanovišta, treba naglasiti da Baltik još nije postao prostor za demonstraciju snaga kao Mediteran, ali da je za oba prostora karakteristična činjenica da je zbog zatvorenosti u njihovim bazenima moguća imobili-

²⁰ R.Pavić, op. cit. str. 682, 683. i 684.

zacija i zatvaranje ogromne vojne snage; to vrijedi i za Baltik i za Mediteran u cjelini, a za Sredozemlje još i u odnosu na njegove pojedine dijelove (jadranski i egejski bazen, mogućnost cijepanja Mediterana na zapadni i istočni sektor sa Sicilskim vratima kao granicom).

Kao jednu od osnovnih političkih činjenica klasičnog sredozemnog bazena, treba naglasti postojanje relativno velikog broja država na njegovim obalama (17), što može biti pozitivnim faktorom u provođenju određenih političkih akcija (demilitarizacija, denuklearizacija i slično), budući da je pri ovako relativno velikom broju sudionika teže provesti koncepcije bilo zapadne, bilo istočne blokovske isključivosti, već je, naprotiv, lakše pronaći saveznike i pristaše onih zasada koje bi se dale svesti pod krilatice Sredozemlja kao »mora mira« ili »Mediterana mediterancima«.

U geostrateškom smislu, za sredozemni su bazen posebno važne neke njegove prirodno geografske karakteristike — prvenstveno, izuzetno horizontalna razvedenost; u tome oni veći oblici, veliki zaljevi (jadranski) ili zatvorena mora (Egejsko more) imaju veliko značenje zbog mogućeg zatvaranja i izoliranja od drugih dijelova sredozemnog bazena; nadalje, odlučno geostrateško značenje ima suženje u Sicilskim vratima, kojima dominira Malta i gdje je moguće posve odvojiti zapadni od istočnog dijela Sredozemlja; i konačno, posljednju odlučnu geostratešku osobinu predstavlja činjenica da se njegovi tjesnaci mogu zatvoriti od strane Zapada i sa kopna i sa mora — odnosi se to na carigradske prolaze i gibraltarski tjesnac koji kontroliraju Gibraltar, Alboran i Rota, i Suez koji se može kontrolirati iz Izraela.

Uz standardna shvaćanja o rastućim napetostima u sredozemnom bazenu, treba u novijem razdoblju isticati i niz pozitivnih procesa — prije svega na njegovoj se južnoj fasadi sve više afirmiraju ideje nesvrstavanja, progresivnih (republikanskih) oblika državnosti kao i izrazitija međudržavna povezivanja. Tome treba dodati i opće tendencije koje se sastoje u ispoljavanju sve jačeg nastojanja da se pojedina blokovska uporišta što više afirmiraju i kao posebni samosvojni međunarodni politički faktori. U tom smislu najveći interes izazvaju nova nastojanja Malte.²¹ Njezni, makar i naznačeni otpori blokovskoj orijentaciji sa nastojanjima da se ona što više istakne kao subjekt u politici velikih, u čemu se neprijeporno bilježe značajni rezultati, novi su pozitivni činilac u općim kretanjima na Sredozemlju. Pri tome od posebnog je značenja činjenica da se radi o jednoj izuzetno maloj zemlji (najveći otok ima jedva 250 km² sa nešto preko 300.000 stanovnika); na taj način u bazenu Sredozemlja prestaje biti Cipar jedina mala mediteranska zemlja, čije pozitivno vanjskopolitičko djelovanje počiva na progresivnim idejama, a ne na odgovarajućoj ekonomskoj i vojnoj snazi.

Značenje Malte, u prošlosti i danas, koje je prvenstveno definirano njezinom geostrateškom ulogom, izvanredan je primjer koji ukazuje da internacionalna važnost ovog malog otoka prvenstveno slijedi iz njegove geografske lokacije i lokalnih topografskih uvjeta (značenje luke), iz čega se izvode i odgovarajuće geostrateške prednosti. Osim njegovog specifičnog geografskog položaja ni jedan drugi faktor ne može objasniti važnost

²¹ Malta je stekla nezavisnost 1964. god.

otoka — on ne raspolaže velikim teritorijem, ljudskim potencijalima, sirovinskim bogatstvom ili razvijenom gospodarskom bazom — zato je samo geografski položaj mogao osigurati njegovo izuzetno i povijesno i suvremeno značenje. Na važnost Malte, između ostalog, ukazuje činjenica da je od svih mediteranskih otoka upravo on najdulje pripadao jednoj nemediterskoj državi.

Geografski položaj na ulazu u Sicilska vrata (145 km širine) na longitudinalnoj mediteranskoj ruti, kasnije čuvenom britanskom Imperijalnom putu, i na pravcu između Apeninskog poluotoka i Afrike ima tradicionalnu važnost — da bi uspješno zavladao bazenom Mediterana, Rimljani su morali uništiti konkurente u njegovom centralnom čvorišnom prostoru (Kartaga) — a u toj je koncentracionalnoj zoni Malta igrala značajnu ulogu; podjelom Rimskog carstva — iako je granica između istočnog i zapadnog sektora išla nešto istočnije — pripala je Malta Bizantu; na taj su način putem Malte ostvarivane određene geostrateške prednosti. I u XVI. st., za vrijeme turskih prodora prema Zapadu, Malta je imala ključno značenje. Neuspjeh Turaka pod ovim otokom bitno je utjecao na odnos snaga u mediteranskom bazenu, i to u korist Zapada; i prilikom prodora prema istoku značenje je Malte također bilo nezaobilazno — krajem XVIII. st., u pohodu na Egipat, Napoleon je zauzeo Maltu; prirodno, ona nije smjela ostati ni neprijatelj niti neutralna. Međutim, najdulje i najvažnije razdoblje, u kojem je geostrateško značenje Malte došlo naročito do izražaja, datira od početka XIX. st. Iako je mirom u Amiensu bilo predviđeno da se nezavisna i neutralna Malta vrati Malteškom redu, u čemu se jasno uočava geostrateško vrednovanje otoka od strane velikih sila koje centriraju svoj interes oko nastojanja da on ne pripadne ni jednoj od njih kako bi se osigurala maksimalna prohodnost i prolaznost ovog najužeg dijela Mediterana, ipak je V. Britanija uspjela anektirati otočje 1814. god. — otada Malta je jedna od najvažnijih točaka na britanskom Imperijalnom putu između Londona i Bmbaya. Otvaranje Sueskog kanala 1869. god. samo je potenciralo njezinu važnost.

Postupnim razvojem, centralna zona Sredozemlja dobiva ključno geostrateško značenje — osim postojanja Malte ono je dopunjeno i vojnom važnošću francuske Bizerte, talijanske Sicilije i otočja Panteleria i Lampedusa. Ovi su lokaliteti bili (i ostali) nezaobilazan faktor u kontroli veza između istočnog i zapadnog Sredozemlja, Apeninskog poluotoka i sjevernoafričke fasade.

I u najnovijem razdoblju, pod čime valja podrazumijevati prilike u II. svjetskom ratu i razdoblje hladnog rata, tj. oscilirajućih napetosti između velikih sila, ovaj je prostor, a pogotovo Malta, zadržao svoje izuzetno značenje — dovoljno je podsjetiti na važnost Malte, tog »nepotopivog nosača aviona«, kao prepreke ostvarivanju veza sila osovine sa sjevernom Afrikom, kao i na ne uvijek uspješnu ulogu osiguranja savezničke pomorske rute između Gibraltara i Sueza tokom II. svjetskog rata.²²

²² Treba podsjetiti da radius lovačkih aviona sa Malte od 130 Nm nije mogao posve zatvoriti prolaz između Sicilije i sjeverne Afrike.

U kasnijem razdoblju uloga je Malte još više naglašena — ona je i dalje ostala vojna ratovska baza bunkersko i remontno uporište. Iako je značenje fiksiranih vojno pomorskih uporišta na kopnu u posljednje vrijeme relativno opalo zbog novih mogućnosti autonomnih flotnih sastava, Malta je u okviru zapadnjačke »politike prisutnosti« i dalje zadržala svoju ulogu.²³ Ona je posebno naglašena činjenicom da u ovom dijelu Rimlanda danas paralelno egzistiraju i američka i sovjetska flota — a ova posljednja ne raspolaže klasičnim, nego samo uslužnim bazama. Očito je da interesima Zapada ne može odgovarati da Malta eventualno postane, dakako, na komercijalnoj osnovi, i stalno sovjetsko remontno uporište. Pored toga, geostrateško značenje Malte značajno je i dalje, budući da ona može otežati pristup sovjetskoj floti u zapadni dio Sredozemlja, gdje SSSR i Alžir ostvaruju prirodno savezništvo.

Najnoviji politički razvoj na Malti i reagiranje Zapada dobro ukazuju na tradicionalne geostrateške karakteristike mediteranske zone i posebno njezinog središnjeg dijela — kopnene vojnopomorske baze još uvijek su važan faktor u politici prisutnosti, kontroli pomorskih pravaca i karika u blokovskom zapadnjačkom okruženju. Ali — isto tako su jasno naznačeni i začeci pozitivnih procesa — tako proces sticanja nezavisnosti nije mogao zaobići ni teritorije beznačajne sa stanovišta vlastite snage i moći, a težnje samostalnijoj politici već su toliko afirmirane da mogu izazvati krizne odnose u blokovskim organizacijama. Pa iako je Malta postigla u određenom smislu samo poboljšanje svog ekonomskog položaja i uklanjanje pomorske komande NATO pakta sa svog teritorija, pozitivne političke implikacije najnovijih događaja ne mogu biti zanemarene. Dakako, očekivanja ne smiju biti pretenciozna — geostrateški položaj Malte još će dugo vremena biti presudni činilac u životu ovog malog i po prirodnim izvorima siromašnog otoka.

Jugoslavija i geostrateške karakteristike Jadrana

Kao izrazito mediteranska i jadranska zemlja, Jugoslavija je, prirodno, izuzetno zainteresirana za razvoj i stanje suvremenih političkih i geostrateških odnosa u tim, i tradicionalno i danas neobično, važnim prostorima.

Za Jugoslaviju i sve jugoslavenske narode i narodnosti participacija na Sredozemlju i Jadranu ima naročito veliko značenje ali, iako je ono neprijeporno, unatoč velikoj geostrateškoj, geopolitičkoj i gosopdarskoj važnosti jadranske zone, ne bi se mogla prihvatiti tvrdnja o nedvojbenom značenju Jadranskog mora »u svim sudbonosnim trenucima naše povijesti«. ²⁴ Za ocjenu važnosti naše jadranske regije nužno je ukazati na više elemenata: prvo, ističu se neki povijesni aspekti — naime, za razvoj hrvatske državnosti, njezine egzistencije i očuvanja nekih praktički slobodnih teritorija (Dubrovačka re-

²³ Istina ratni brodovi Velike Britanije definitivno su se povukli sa Malte 1969. god. ali je ostala uključenost otoka u organizaciju NATO pakta.

²⁴ I. Purišić: »Jadransko pomorsko bojište u svjetlu koncepcije općenarodne obrane« (Problemi Mediterana..., savjetovanje u Splitu 9. i 10. studenog 1971, str. 1).

publika) participacija na moru, i uopće maritimni kompleks, imali su odlučujuće značenje; nadalje, Hrvatska je povijesna regija jezgre bila smještena u Primorju (u trokutu Nin-Knin-Solin), a vlast nad obalom i naročito otocima bila je bitan pokazatelj političke i vojne moći hrvatske države; slično je bilo i u najnovijoj povijesti — dovoljno je ukazati na značenje Visa i za Hrvatsku i za Jugoslaviju u II. svjetskom ratu; neposredno poslije rata nezaobilazna je uloga našeg jadranskog pročelja u otvaranju prema svijetu i traženju novih mogućnosti političkih i ekonomskih veza i suradnje, čiju je potrebu nametnula rezolucija IB-a; drugo, s obzirom da naš teritorij predstavlja prekid u kontinentalnom zapadnjačkom natovskom okruženju između Italije i Grčke, preostaje jadranski akvatorij i u cjelini, ali pogotovu u svom južnom dijelu, kao onaj jedini prostor preko kojeg Zapad može ostvarivati nužne prednosti i blokovski kontinuitet. Posebno treba naglasiti i činjenicu da upravo primorski položaj omogućava i olakšava preuzimanje »obveza« i pružanje »zaštite« od strane prekomorskih partnera, među kojima su neke velike sile (SAD očito opterećene kompleksom o svojim »obvezama« i »nužnosti« zaštićivanja. Gledajući nadalje sa stanovišta Istoka nije moguće izostaviti ni važnost za njegove geostrateške planove — za istočni blok Jadransko more predstavlja jedinu mogućnost da se koristeći kontinuirani blokovski teritorij između SSSR-a i satelita dopre do Sredozemlja ne sukobivši se ni s jednom članicom NATO pakta. Zato je u svakom slučaju nužno voditi računa da »Po svom geostrategijskom položaju, po svojim hidrografskim i meteorološkim osobinama jadranski bazen predstavlja rajon od posebnog značaja u svim strategijskim planovima međublokovskih obračuna u južnoj Evropi i na Sredozemlju«:²⁵ treće, Jadran predstavlja morski bazen koji je u klasičnom ratu također moguće zatvoriti i izolirati — činjenica koja Jugoslavijski očito ne može ići u prilog; ali, u tom smislu treba navesti jedan pozitivni činilac; radi se naime o činjenici da se Otrantska vrata ne samo odlikuju relativno znatnom širinom, nego da na njihovim suprotnim obalama participiraju dvije po vanjskopoličkoj orijentaciji posve različite države, što samo može bitno pridonijeti održanju prohodnosti ovog tjesnaca, a time i Jugoslavijski osigurati lakšu povezanost sa svjetskim morem. Ipak, značajni se nedostaci ne mogu previdjeti i zaobići — s obzirom na potsojanje natovske Italije, i Albanije koja bi se mogla javiti i kao prokineska, ali i kao prosvjetska. Otrantska bi vrata mogla postati poprište sukoba najznačajnijih vojno-blokovskih organizacija i supersila i to u neposrednoj blizini Jugoslavije. Jedinu geostratešku osobinu koja bi u takvim kombinacijama mogla pogodovati Jugoslavijski moguće je svesti na činjenicu da Italija raspolaže i drugim mediteranskim pročeljem, zbog čega se zatvaranje jadranskog bazena ne mora pokazivati kao neophodno i značajno: četvrto, za nas svakako nepovoljnu okolnost predstavlja činjenica što su oba naša jadranska partnera — i Italija i Albanija — svojim savezništvima orijentirana bilo na NATO pakt, bilo na NR Kinu, što bi u uvjetima jačanja sovjetsko-kineskih napetosti sigurno predstavljalo geostrateški vrlo nepovoljnu karakteristiku.

²⁵ idem, op. cit. str. 2.

S obzirom na navedeno, a vodeći pri tom računa i o krizi na Bliskom istoku, jasno je da se južnoj Evropi i Jugoslaviji napetosti svjetskog značenja mogu približiti jedino preko sredozemnog bazena.

Opće geostrateške karakteristike našeg dijela Jadrana i jugoslaven-skog primorja moguće je dakako promatrati samo u obrambenom smislu. Prije svega, tu se postavlja pitanje određivanja ovog inače uvijek graničnog kraja, kao a) prostora u dubokoj pozadini ili b) prostora u prvoj obrambenoj liniji. Iako se ovakvom postavljaju stvari može odmah postaviti posve opravdani i prihvatljivi prigovor o neprimjerenosti pojmova fronte i pozadine u pretpostavljenom ratu, moguće je barem teoretski i u određenim fazama rata govoriti o težišnim ratnim poprištima.

Uz pretpostavku agresije koja bi počela sa istoka tj. sa kontinenta, jugoslavenska bi se primorska fasada našla daleko u pozadini; uz pretpostavku kontinentalne agresije koja bi počela sa zapada, dio bi jugoslaven-skog primorja predstavljao izloženu graničnu fasadu. Međutim, uz ove teorijske pretpostavke vjerovati je da bi se zbog našeg specifičnog geostrateškog položaja prvenstveno radilo o agresiji i sa kontinenta i sa mora, i to jednog ili obaju blokova, jer je opravdano predmijevati da bi nas u uvjetima agresije s jedne strane, drugi blok — pa i protiv našeg htijenja — očito htio »zaštititi«; iz navedenog nedvojbeno slijedi da jadranski prostor ne bi mogao odigrati odlučujuću ulogu u našem obrambenom sistemu, da on ne predstavlja našu geostrategijsku osnovu, nego da ona pripada klasičnoj jugoslavenskoj geostrateškoj jezgri, tj. visokom gorskom bloku ograničenom Pounjem na zapadu i sjeverozapadu, Kosmetom i Poibarjem na jugoistoku i istoku, Peripanonijom na sjeveru i Zagorom na jugu.

Međutim, bez obzira na navedena teorijska razmatranja, niz prirodno-geografskih karakteristika našeg primorja predstavlja izuzetnu obrambenu prednost — odnosi se to prije svega na tri momenta:

a) izrazitu prirodno-geografsku izdiferenciranost primorja u smislu velikog broja otoka i sitne razvedenosti.²⁶ Prednosti navedenog posve su jasne — vrlo veliki broj većih i manjih otoka sa relativno malim međusobnim udaljenostima pogoduje obrambenim snagama, angažirajući u isto vrijeme veću neprijateljsku vojnu silu potrebnu za kontrolu tolikog velikog broja otoka, zaljeva i tjesnaca; čitav se obalno-otočni prostor u svojoj sveukupnosti teško kontrolira, što je još više naglašeno činjenicom vrlo duge obalne linije otoka i kontinentalnog dijela obale (preko 6000 km), i sitne razvedenosti, što sve pogoduje partizanskom ratu, sakrivanju manjih borbenih jedinica, podmorskim diverzijama i iznalaženju mnogobrojnih baza u tako raštrkanom arhipelagu. Pored toga otoci su poredani barem u tri longitudinalna niza ispred kontinentalne fasade, što bitno pridonosi njihovom obrambenom značenju. Istureni vanjski otoci (Vis, Lastovo, Mljet, Lošinj) važni su za spriječavanje pristupa obali i obranu

²⁶ Jugoslavija raspolaže sa 1236 manjih i većih otoka i otočića i školja sa 3177 km² i cca 140.000 stanovnika.

centralne geostrateške jezgre Jugoslavije; isto tako nezaobilazna je uloga Cresa i Krka za pristup industrijskom riječkom bazenu. Međutim, pri tome značenje vanjskog otočnog niza i iskustvo Visa ne treba preuveličavati — Vis je mogao biti pogodna baza u vrijeme dok je na moru prvenstveno dominirala saveznička flota, a osvajanje oslobođenih otoka u srednjoj Dalmaciji išlo prvenstveno sa kopna. Također, jugoslavenska geostrateška jezgra u svojoj obrani manje ovisi o vanjskom otočnom nizu.

b) Posebno veliko značenje ima nekoliko zatvorenih morskih bazena koji se barem sa mora mogu relativno lako i efikasno braniti — radi se tu ne samo o Boki Kotorskoj nego i o Neretvanskom kanalu, južnom dijelu Podvelebitskog kanala i Novigradskom i Karinskom moru, zatim Kaštelanskom zaljevu i čitavom međuprostoru između kopna s jedne strane, i Šolte i Brača s druge strane, kao i o bazenu između kopna i otoka Krka. Pri tome, dakako, veće značenje uvijek imaju oni bazeni koji nisu totalno zatvoreni, nego pružaju mogućnost izmicanja kroz tjesnace.

c) U kombinaciji s nekim prednostima uže primorske zone treba istaknuti i postojanje visokog gorskog bloka u neposrednom zaleđu koji se nastavlja na obalno područje i Zagoru, a koji već predstavlja pravu jugoslavensku geostratešku jezgru čija blizina primorskoj zoni za nas predstavlja izraženu obrambenu prednost, budući da se u nju relativno teže prodire, dok se iz nje lakše ugrožava obalni prostor.

Međutim, uz navedene geostrateške prednosti valja spomenuti jedan naročiti nedostatak — radi se naime o depopulaciji otoka i razvoju neadekvatne, obrnute i asimetrične piramide starosti, što bitno umanjuje njihove obrambene mogućnosti s obzirom na koncepciju općenarodne obrane.

Neka pitanja pomorske i jadranske orijentacije Hrvatske i Jugoslavije

Osvrćući se na kraju, samo najkraće, na navedenu problematiku, potrebno je barem naznačiti nekoliko teza koje mogu poslužiti kao osnova za širu razradu odgovarajućih problema vezanih uz našu maritimnu orijentaciju.

1) Pomorska i jadranska²⁷ orijentacija Hrvatske i Jugoslavije životno je pitanje propulzivnijeg gospodarskog razvoja.

2) Značenje nove ere pregovaranja u svjetskim političkim odnosima pri tome se ponekad isuviše naglašava; neprimjereno je mogućnosti naše jadranske i pomorske orijentacije vezivati prvenstveno uz uspjehe ere pregovaranja — ona ne znači za pomorsku orijentaciju nikakvu prijelomnu točku i ne otvara nikakve posebne mogućnosti; što više — valja ukazati na upravo suprotne karakteristike — baš su rat na Bliskom Istoku i zatvaranje Sueskog kanala omogućili drugim zemljama povoljnu pomorsku konjunkturu zbog potreba obilaska Afrike; a ono što je vrijedilo (i još uvijek vrijedi) za druge pomorske zemlje, vrijedilo bi sigurno i za nas; dakle — za maritimnu orijentaciju nije bilo potrebno čekati povoljnije vanjsko-političke prilike. Slijedi to iz dvaju razloga: prvo, vrlo je velik broj zemalja, shvativši značenje pomorske orijentacije,

²⁷ Naša se litoralizacija prirodno može odnositi samo na jadransku komponentu; zato je pojmove litoralizacije i jadranske orijentacije moguće upotrebljavati kao sinonime.

počeo njezino ostvarivanje ili intenziviranje i prije desetak i petnaestak godina, dakle u vrijeme najžešćeg hladnog rata; maritimna orijentacija ne ovisi, dakle, toliko o povoljnostima vanjsko političkih prilika, nego o vlastitim shvaćanjima i nastojanjima; drugi razlog neprimjerenosti leži u činjenici što se ovakva (najdobronamjernija) shvaćanja mogu koristiti od onih predamandmanskih i birokratsko-centralističkih snaga, koje u njima mogu naći pogodnu mogućnost izgovora za zapuštanje jadranske orijentacije, i to na način da im dosadašnje prilike u svijetu posluže kao obrazloženje nemogućnosti i neoporturostj jadranske i pomorske orijentacije, koje su, navodno, morale čekati povoljnije vanjsko-političke prilike tj. spomenutu eru pregovaranja.

3) Za Hrvatsku i Jugoslaviju pitanje pomorske i jadranske orijentacije je životno i egzistencijalno pitanje. Hrvatska pri tome uživa izrazite prirodne komparativne prednosti. Međutim, njihovo se opravdano korištenje također ponekad osporava od strane predamandmanskih centralističko-birokratskih snaga i to isticanjem da ta republika uopće nema posebno pravo da koristi navedene prirodne prednosti iz razloga, što su one dane i zbog njih nije nitko, pa ni hrvatski narod niti narodnosti u Hrvatskoj, nimalo zaslužan. Razumljivo je da značenje prirodnih komparativnih prednosti nije moguće apsolutizirati, jer su one dane prirodom i ne mogu se nikome pripisati u zaslugu; ali, njihovo je korištenje ipak neotuđivo pravo onih na čijem se teritoriju nalaze i to iz razloga jer se u osnovi prava na to korištenje nalaze vlastita višestoljetna borba za očuvanje tog teritorija i odgovarajućih pripadajućih bogatstava, kao i vlastito htijenje da se on udruži u okvir jugoslavenske zajednice.

4) Isticanje nužnosti pomorske i jadranske orijentacije Hrvatske izaziva često prigovore o njezinom »ekonomskom nacionalizmu«. Pri analizi tog pitanja treba jadransku orijentaciju Hrvatske dovesti u vezu sa prednostima koje ona pruža čitavoj Jugoslaviji — ponajbolje vidi se to u značenju teritorija i geografskog položaja Hrvatske u prometnom sustavu Jugoslavije u cjelini. Naime, čitava Jugoslavija postupno gubi značenje prometno-tranzitne zemlje i u pravcu Jadrana i u pravcu jugoistoka; budući da Jugoslavija nije bila sposobna izgraditi jednu veliku luku, robe sve više bježe prema Atlantiku, a za veze sa crnomorskim bazenom i Turskom sve su važniji pravci preko Mađarske i Rumunjske; isti je slučaj u odnosu na Grčku (a vrijedit će to i što se tiče Albanije kad se ova otvori evropskom prometu i turizmu) do koje se dopire zaobilazno preko Italije i trajektnim vezama, a ne više toliko preko Jugoslavije; dakle, prometno-tranzitna uloga Jugoslavije temeljena na njezinoj geografskoj lokaciji sve više postaje iluzijom — a upravo teritorij i geografski položaj Hrvatske, izgradnjom jedne velike luke (dakako, u pitanju je Rijeka), adekvatne prometne mreže i trajektnim vezama prema Italiji, mogu i čita-

voj Jugoslaviji vratiti ulogu evropski važne tranzitne zemlje.

5) Jadransku orijentaciju nije moguće shvatiti kao konfrontaciju, kao suprotstavljanje kontinentalnih i jadranskih interesa, upravo suprotno, radi se o njihovoj izrazitoj komplementarnosti; najbolje je to do sada ostvareno u brodogradnji koja koristi niz dobara proizvedenih u zaleđu; također, moglo bi to biti vidljivo i u sferi poljoprivredne proizvodnje u kojoj bi neposredno jadransko zaleđe (primjerice, unutrašnjost Istre, Gorskog kotara, Like, niske Hercegovine i slično) moglo bitno sudjelovati u snabdjevanju primorske zone nekim, prvenstveno mesno-mliječnim proizvodima; međutim, poljoprivredna nerazvijenost neposrednog zaleđa nije rezultat nepostojanja potreba na obali, neznanstvenosti, neadekvatne tehnologije ili sličnog, nego nepovoljnih tržišnih odnosa — radi se o postojanju centara finansijske moći, koji se, dobro opremljeni (otuđenim) kapitalom, radije orijentiraju na uvoz niza proizvoda nego na razvoj naših vlastitih mogućnosti (drastični primjeri sa uvozom mlijeka, povrća i slično, što bi sve moglo biti proizvedeno i u nas).

6) Za pomorsku orijentaciju jasno govore suvremena svjetska iskustva; pored toga Hrvatska je na Sredozemlju nekada predstavljala jedan od najvažnijih pomorskih činilaca. Vlastita iskustva iz prošlosti i suvremena iskustva drugih primorskih zemalja dovoljni su razlozi da se učine maksimalni politički i ekonomski naponi za jačanje jadranske orijentacije.

Budućnost svijeta uvelike pripada moru — ono će i nadalje ostati glavni faktor globalnog povezivanja, svjetske trgovine i svjetske militarizacije — zato okretanje moru predstavlja za svaku zemlju nezaobilazni interes.